

સુધરેલી રીત ~~જાહેર~~ વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક સમીક્ષાન કમિટીએ તૈયાર કરેલી

બીજી યોષડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠના સવાલ; પાઠના સાર; ભૂગણ; પાઠવાર અથવા શબ્દો તથા જોડાકાર; ડબ્બેલસની ફિલ વગેરે.)

રચનાર—એસ.સી. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

રચનારેનું ઠેકાણું—શાહપોર—મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—મુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૧૭ના ૨૫મા એપ્રિલ મુદ્રણ રજીસ્ટ્રેશન કરાવ્યું છે.

પ્રાપનાર—નારોસજીરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

પ્રાપનાનું ઠેકાણું—“શંકર” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.

પ્રાપનાની પુલ ઉપર ટાંકી પાસે—મુરત.

સંવત ૧૯૮૪] કિંમત રૂ. ૦-૪-૦ [સને ૧૯૨૮

૨૪૨૨૩

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૨૯૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ બી.એ. યોગીનાથજી

વિષય મી. ૩૫૨ : ૮૪૩ : ૧૦ : ૨૧૫

બીજી ચોપડીના અર્થ

પાઠ ૧.

મેજ=ટેબલ
મુથાર=લાકડાનું કામ
કરનાર
કડાઓ=છો ઘેટનું કામ
કરનાર
મધમધે = ખુશખોથી
બહેક બહેક થઈ રહે
પવન=વાનું વાવું
વાસ=સુગંધ; પીમળ
સાર—દરેક

તળાવ=જેની ચારે બાજુ
જમીન અને વચમાં
પાણી હોય તે
પહાડ=મેટો ટુંગર
પાધર=ખુલ્લી જગા
ધર્મશાળા=મુસાફરોને
ઊતરવાની વગર ભાડાની
જગા
વૈમાર્ગ્ય=મુસાફર
ઓસરી=ઓટલી
ધધરની ભક્તિ કરવી.

અજવાળું=સુરજ; દીવા
વગેરેનો પ્રકાશ
ધોર=મીઠા લાગે તેવું
ઝગઝગે=પ્રકાશે
હિન્નસ=ઝાંખું અજવાળું
સરખાં=અનાવ્યાં
કળાતું=સમજાતું
પાડ=ઉપકાર
યાદ=ફામ; સરત
ઉપકાર=પાડ; અભિર
ભક્તિ=ભજન

પાઠ ૨.

વર્ણન=હકીકત
ગવૈયા=ગાયન કરનાર
મધુર=મીઠું
પંખેર=પક્ષી
ભમર=ભમરો
મુલાં=મુસલમાનનો
ત્રીમાળ; હોરાઓના
ધર્મપુર
તૂલ=અનાજનો ઊગેલો
છોડ

અધકાર=અધાર
મુજ=મારા
પંખી=પાંખવાળું પ્રાણી
પક્ષી
વન=જંગલ; રાત
વહાણ વાયું=સવાર થઈ
વીતી ગઈ=પૂરી થઈ
પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં
ઝગઝગાટ=ચગકાટ
ભાતભાતના=તરેહ
તરેહના

સીસે=જણાય; દેખાય
પાન=પાંદા; પાંતરાં
કુકડા=મરચા
મેના=એક જાતનું સુંદર
રાગનું પક્ષી
ટુટડા=રખાણા; શોભિત
તેજ=પ્રકાશ
ફીકું=ઝાંખું
મોઢું કાળું થયું=દેખાતા
અધ થયા; સંતાઈ ગયા
ખુણાખાંચા=ગલીકુંચી;

છુપી જગા	નિમાજ પઢવાને માટે	ચારો=ખાવાનું
ખોળે=શોધે	જૂમ પાડવી તે	વેલી=વેલા
ભક્તજનો=ભગતો	અંદ્રતણો=અંદ્રમાનો	ખીસે=ફૂટે
ધ્યાનધરે=આંખ મીચી	ઉદ્ય થયો=જીગ્યો	નહિ ભૂલ=ભૂલ વગર
પરમેશ્વરને જુએ	કમળ=કમળનું ફૂલ	તાગ્ન=તરતનાં ખીસેલાં
ગાન=ગાયન	પત્ર=પાંખડી	ટાળે=ટાળાખંધ
દાતા=સખી; દાતાર	ખોસે=ઉધડે; ખીસે	વીરા=ભાઈ
દીએ=આપે	ઉમંગી=હોંસીલા	મગન=ખુશી
રહું=સારું; ધણું	ધાય=દોડે; જોડે	પ્રભુકેરું=પ્રભુનું
ખાંગ=જૂમ પાડીને	દોર=ચોપગાં જનવર;	ધ્યાન=ચિત્ત; મન
નિમાજ પઢવી તે;	પથુ	

સવારની હકીકત.

સમજુતી—હે ! મારા વહાલા દીકરા તું જીઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ ખોસે છે. રાત પુરી થઈ ને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઊગવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું, તેથી જાત જાતનાં રંગો દેખાય છે, અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે, માટે હે ! મહારા વહાલા દીકરા તું જીઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ ખોસે છે. (૧) મરઘા કુકરેકૂક કરે છે, અને કાગડા કા કા કરે છે. શોભિતા મેના, પોપટ અને મોર મીઠા બોલ બોલે છે. (ટેક ૨) સુરજના ઊગવાથી અંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડ્યું અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો અંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો ઝાંખવાઈ ગયા અને સંતાઈ જવાને માટે ગલીકુંચી શોધે છે. (ટેક ૩) ભગત ધર્મશરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે. ઉદાર માણસો ધણું દાન આપે છે, અને મુશ્કાળ નિમાજ પઢવાને

માટે બૂમ પાડે છે. (ટક ૪) સુરજ ઊઘેા તેથી રાતનું અધારું જતું રહ્યું, ભમરો યું યું અવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીલે છે. (ટક ૫) જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માણસો ધંધે વળગવાને હેંતીલા થાય છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચારો શોધે છે. (ટક ૬) ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ, બૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીલે છે; ધણું પક્ષીઓ એકઠાં થઈને તાણું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. (ટક ૭) મા એમ કહે છે કે, હે ભાઈ ! તું ખુશી થઈને પરમેશ્વરનું નામ ઇષ્ટને ઊઠ અને મન ઇષ્ટને પાઠ વાંચ. (ટક ૮)

પાઠ ૩.

વરસ=ચાર મહીના
ઋતુ=મોસમ; રત
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
કારતક=હિંદુ વરસનો
પહેલો મહીનો
તહેવાર=આનંદનો દિવસ
શિઆળો=ટાઢની મોસમ
હિડાડે છે=ચગાવે છે
ઉતરાણુ=સકાત; સુરજનું
ઉતર તરફ જવું તે
રત=ઋતુ; મોસમ

હોળી=ફાગણ સુદ પુનેમ
સૂદ=અજવાળીકું; મહી-
નાનું પહેલું પખવાડીકું
વદ=અંધારીકું; મહીનાનું
ખીણું પખવાડીકું
પખવાડીકું=પંદર દિવસ
તિથિ=દિવસ
અમાસ=હિંદુ મહીનાનો
છેલ્લો દિવસ; જે દિવસે
ચંદ્ર ખીલકુલ ઊગતો
નથી તે દિવસ
વજ્ર=લુગડાં

પંખા=વીજળી
ચોમાસું=વરસાદની ઋતુ
ખગેવ=રાખડી બાંધવાનો
દિવસ; શ્રાવણ સુદ ૧૫
દશેરા=રાખડી છોડવાનો
દિવસ; આસો સુદ ૧૦
દિવાળી=હિંદુ વરસના
છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો
દિવસ; આસો વદ
અમાસ
પર્વ=તહેવાર; આનંદનો
દિવસ

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કઈ કઈ ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા ? વરસના મહીના કેટલા ? મહીનાના

દિવસ કેટલા ? મહીનાના પખવાડીઆં કેટલાં અને તે કયા કયા ? પખ-
વાડીઆના દિવસ કેટલા ? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે ?
મહીનામાં બીજી તિથિઓ કય કય આવે અને કેટલીવાર આવે ? શિયાળો
ઉનાળો અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે ? દરેક ઋતુમાં કયા કયા
તહેવાર આવે છે અને તે કય તિથિએ આવે છે ?

પાઠ ૪.	સુખડીઆ=મિઠાઈ બનાવનાર	રેશમી=રેશમનું બનાવેલું
મેળો=ધણાં માણસો ને	વનાર	શણુ=એક જાતનો છોડ
ગાડી ઘોડાની ઠઠ	હાટ=દુકાન	એની છાતનાં દોરડાં
ગોઠળઆઠમ=આવણુ વદ	કોપરાપાક=કોપરાનો	તથા કપડાં અને છે.
આઠમ; જન્મઆષ્ટમી	બનાવેલો પાક	સરૈયા=અત્તર, ગુલાબ-
કડકડતાં=અસ્ત્રીવાળાં	મિઠાઈ=બરફી, પેંડા વગેરે	જળ, ધુપેલ વગેરે
લાઠબંધ=દોસ્તદાર	ખડકેલી=ગોઠવેલી	સુગંધી વેચનાર
ઠઠ=ગીરદી; બીડ	ખરાદી=સિંધાડા ઉપર	ખહેક બહેક=મધમધ
વિખુટા=જુદા	ઘાટ ઉતારનાર	લીલોમેવો=તાળાં પાકાં
દુકાન=માલ વેચવાનું	સામાન=ચીજો; વસ્તુઓ	ફળ
ઠેકાણું	પલંગ=છત્રીવાળો કોચ	દ્રાક્ષ=દરાખ
કંસારા=તાંબા પિત્તળનાં	પારણું=હીડાળા જેવું	ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન
વાસણુ બનાવનાર	ઘોડીઉં	મદારી=ખેલ કરનાર
અને વેચનાર	કોચ=એ બાજુએ તકી-	ખેલ=રમત
તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ	આવાળો પલંગ	સિપાઈ=ચોકીદાર
પિત્તળ=તાંબું અને જસ-	કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર	સવારો=ઘોડે બેસી ફર-
તની મેળવણીથી અને-	સુતરાઉ=સુતરનું બનાવેલું	નાર સિપાઈ
લી પીળા રંગની ધાતુ	બીનનું=ઘેટાના વાળનું	ધુદી=ચકકર

સવાલ—ગોઝળઆડમના મેળામાં શું શું જોયું ?

પાઠ પ.	ધાટ=ધલાજ; ઉપાય	જીવ લખને નાહો=ખૂંચ
નહારી=ખરાખ	રાસ=દોરડું	દોડયો
સોખત=સંગત	ઢગલે ઢગલા=ધણજ	ફૂરીને=પાછળ
પટેલ=ગામનો ઉપરી	દોસ્ત=ભાઈપંધ; મિત્ર	ઢોલો=થથપડો
વાડી=ફૂલ, ફળનાં ઝાડ	ફકકડ=સારાં	ફળ=ફાયદો; લાભ
છોડવાળી જગા	પછવાડેથી=પાછળથી	
મઝા=મગન	રખવાળ=સાચવનાર	કવિતાના અર્થ.
શેખી=પતરાજી	સજ્જડ=જોરથી	
પારકાં=પરાયાં; બીજનાં	ઝપાટો=સપાટો	અસર=લાગણી
માને=કબુલ કરે	થડ=ઝાડનો વચ્ચેનો ગોળ	સંગ=સોખત; પાસ
આખરે=અંતે	ભાગ	રંગ=અસર; પાસ
ઝાંપો=ઠાંટાનો દરવાજો	અથડાયું=અફળાયું	પ્રેમ=પ્યાર; હેત
આધે=દૂર	ચકરી=તમ્બર; ફેર	કામ=કેકાણું
ખાસાં=સારાં; મગ્નનાં	છુંદાડ=ચગદાડ	ઠરશે=ઉભો રહેશે
નિશાન=એધાણુ	લોહીસોલાણુ=સોહીથી	ખુરો=નહારો; ખરાખ
તાકાને=ધારીને	ખરડાએલું	મેંતા=મહેનાજી
લૂમ=ઝૂમખો	વાડીવાળો=વાડીનો ધણી	ભાગ્યશાળી=નસીબદાર
તૂટી પડે=નીચે પડે	લપડાકો=તમાચા	વિદ્યા=કલમ; ભણતર

સોખત તેવી અસર.

સમજૂતી—જેને જેવી સોખત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોખત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોખત તેનાં જેવાંજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોખત તેવીજ જગાએ તે જઈને ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોખતથી સારો થશે, નહારી સોખતથી નહારો

અશે; સારા મહેતાજીની સોજતથી વિધા બણે અને નસીબવાન થાય મતલબ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો નસીબવાન થાય. (૩)

સાર—નઠારી સોજતથી તેની નઠારી અસર આપણા પર થાય છે, માટે નઠારા માણસની સોજત કરવી નહિ, પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.	કુટેવ=નઠારી આદત; ખરાબ ટેવ; ખો	ઉતરી ગયો=સાંધામાંથી ખસી ગયો
રખડેલ=રખડતો	પોળ=મોટી ખડકી	ભેંકડો તાણતો હતો=
ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે	અટક્યાળાં=અડપલાં;	મોટે સાદે રાગ કાઢી
ટકે સુખી હતાં	કાઠને ખોટું લાગે એવું	રડતો હતો
વયે=ઉંમરે	કર્યા કરવું તે	હાડવૈદ=ભાંગેલું હાડકું
પારજ રહ્યો નહિ=	લાડાઈ=વઢવાડ	ખેસાડનાર વૈદ
ધણોજ થયો	વંદી જશે=ખગડી જશે.	લેપ=ખરડ
વધાઈ=વધામણી; ખશ	સીધું ચાલવું=તોફાન	ઓસડ વેસડ=દવા ને
ખખર	મસ્તી ન કરવી.	તેના ઉપાય
ઓવારણાં=દુઃખડાં	ખદાને=નામે	વલે=દશા; ભુંડા લાલ
ફાઈ પગલું=ફાઈના તર-	ચૌદું=ખખર	ખો=આદત; ખરાબ ટેવ
ફથી જે પગલું ખાંધ-	રઝળતો=રખડતો	શિખામણ=ફાયદાની
વામાં આવે છે તે	ટોળું=જથો	વાત; ખોધ
ભેટ=ઈનામ	મસ્તી=તોફાન	સુધરી ગયો=કુટેવ છોડી
લાડીલો=લાડમાં ઉછ-	લાનાલાતી=લાતઆજી	દીધી
રેલો; લાડકદાયો	લાત=પાછલાં પગ	
	મારવો તે	

સાર—નિશાળનું નામ દઈ રસ્તામાં રઝળવું નહિ, અને નઠારાની સોજત કરવી નહિ.

પાઠ ૯.	જતન=રક્ષણ; સંભાળ	ખેલવું=રમવું
જકકી=પોતાની મરજી	રખારી=ઢોર ચરાવનાર	ઠરેલ=ડાહી
પ્રમાણે ચાલનાર; જીદી	ઊંચી ગાંધ=ઊંડી ગાંધ;	નાદાન=સમજણ વગરનું
વાહરડાં=ગાયનાં બચ્ચાં	દૂધ દેતી બંધ થઇ	સંભાળ=ખરદાસ
લવારાં=બકરીનાં બચ્ચાં	જાળવતો=સાચવતો	સપડાઇ પડશે=હેરાન
ખાડાં=ભેંસનાં બચ્ચાં	વિઆય=જણે	થશે; સપડાશે
ગાડરાં=ઘેટાનાં બચ્ચાં	ધણી=માલીફ	જક=જીદ; હઠ
ચારો=ધાસ	સાચવણ=સંભાળ	લાગ=દાવ; તક
નારતો=નાખતો	તકરાર=વઢવાડ; રકઝક	સટકી ગયું=છાનુંમાનું
ખાંધે=ખભે	શિકારી=શિકાર કરનાર	નાસી ગયું
ખેતર=અનાજ પાકે તે	અખણયું=ઓળખાણ	ઠેકવા=કુદકા મારવા
જગો	વગરનું	પાદર=ગામના ઝાંપા
ઝાક=જકરાં, ઘેટાં રાખ-	મોજ=મજા; આનંદ	બહારની જગા
વાનો વાડો	અભાગીઉં=કમનસીબ	વગડો=જંગલ; રાન
છાંચે=શીંગે; છાંયડે	પાઠ ૮.	કોતર=ચુકા; બખોલ
વાંસળી=વાંસમાં કાણાં	ગાંધતો=પુરી રાખતો	તરાપ=કુદકો; ફાળ
પાડી બનાવેલું વાળું	ચેન=સુખ; મજા	ખોડ=ચુકા; બખોલ
પાવો=પીસવો; સિંચો	બંધીખાનું=કેદખાનું	કમોતે=વગર મોતે
હૂંફ=ગરમી; આશરો	ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું	

સાર—માખાપ, મહેતાજી વગેરે કોઇ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું ને હઠ કરવી નહિ.

પાઠ ૯.	સહેજ સહેજમાં=જરા	છેડો=પાર; અંત
રિસાળ=રિસાઇ નય	જરામાં	ભાગ્યે=કદાય
એવો	રીસ=ચુરસો; મિજાજ	આડોશી પાડોશી=આસ-

પાસના ધરનાં રહેનાર	પાડવી તે	વેદના=દુઃખ
ભાષભાંડુ=ભાષણેન	ટેવ=આદત	મુદ્દલ=ખીલકલ
જમણુ=જમવાનું	નક્રમો=અમથો	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ચીસ=ખીકથી બૂમ	ઢોંગ=ફેલ	નડે=હેરાન કરે

સાર—રીસાવાની ટેવ રાખવી નહિ.

પાઠ ૧૦.	મહેનત શર કરી=મહેનત	ખંત=ચેતક; કાળજી
જળ=કરોળીઆનું પડ;	કરવા માંડી	ચતન=મહેનત
જળું; ફાંદો	માટ=માટે	ચગડાષ=છુંદાષ; દયાષ
ફરી ફરીને=વારે વારે	ફાવો=પાર પાડ્યો	તળે=નીચે
વિષે=માખત	ધાટ=ઉપાય	મોત=મરણ
વણુ=વગર	લીડ્યો=હોંસથી મંડ્યો	તજી=છોડી
તૂટેલે=તુટી ગએલે	રહ્યા	અનંત=ધણાજ
તાંતણુ=તારે	ધીરજ=સખુરી	લાભ=ફાયદો
	નીરધાર=નકકી	પામે=મેળવે

ફરી ફરીને સારું કામ કરવા બાબત.

સમજુતી—કરોળીઓ જળ બનાવતાં ભોંય પર પડી જાય છે, ત્યારે ગભરાય છે અને વગર તૂટેલા આખા તાર ઉપર ચઢવાને માટે ફરીથી જાય છે. (૧) કરોળીઆએ તાર ઉપર ચઢવાની માટે મહેનત કરવા માંડી, પણ તરત તે નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાના કામ ઉપાયમાં ફાવ્યો. (૨) એવી રીતે પડતો અને ચઢતો ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડ્યો રહ્યો, તોપણ તેમાં ફાવ્યો નહિ. ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી છઠ્ઠીવાર ચઢવાને મંડ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નકકી જળમાં જઈ પહોંચ્યો. (૪) જો કરોળીએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો

પગ તળે છુંદાંધને વગર મોતે મરી જાત. (૫) એ પ્રમાણે કરોળીઆની પેઠે જો માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આજસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ધણોજ ફાયદો થાય. (૬)

સાર—સાઈં કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૧.	ભિલ્લુ=સાથી	પેંતરા=ડગલાં; પગલાં
અકભિલ્લુ=એક જાતની	વડો=મોટો	નજર ફેંકી=જોઈ
રમત	સરદાર=ઉપરી	પૂર જોસથી=ધણુજોરથી
કચ્છ=કાછડો; કચ્છો	ધૂમી રહ્યો=આમથી તેમ	ભૂલથાપ=ભૂલાવો
ગઢ=કિલ્લો	ફરી રહ્યો	શાઆશ=ધન્ય
સાથી=સોજાતી.	દાવમાં=લાગમાં	દાવ=રમત

સાર—શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.	ખાતરી=મરોસો	છંછંડે=દરકત કરે
દઢ મનવાળો=પાકા વિ.	સુનું=વસ્તી વગરનું	પીડ=વાંસો
ચારવાળો	મોં ફેરવી=મોં ચઢાવી	ઘાટ=આકાર
ગેડીદડા=દડો અને તેને	પીડા=પંચાત; દુઃખ	સોહામણી=શોભિતી
ફેંકવાની ત્રાકડી	મન ડગવા દીધું નહિ=	ભપકાદાર=રોપવાળા
ડગલું=પગલું	મરજી મુજબ ક્યું નહિ	કોરીને=કાણાં પાડીને
રંગ જામ્યો=મળ આવી	પાઠ ૧૩.	દુભવો=નારાજ કરો
પછી તો ધૂળ=પછી કંઈ	મધમાખી=મધ ખનાવ-	નુકસાન=બગાડ
મળ પડવાની નથી	નારી માખી	સ્વાદે=લહેજતથી
વચન=ખોલ	કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ	નવાઈ=અચરજ

સાર—કોઈનું ભણું ફરીએ તો આપણું ભણું થાય, અને કોઈનું બુઝું ફરીએ તો આપણું બુઝું થાય.

પાઠ ૧૪.	અંગેડી=પોંક પાડવાની	પસ્તાયો=દીલગીર થયો.
મોસાળ=માના બાપનું	ભટ્ટી	વાંક=ગુનો; તકસીર
ઘર; મામાનું ઘર	ઉલટમેર=હોંસથી	સાળું=આપું
આંખ ટાઢી થઇ=સંતોષ થયો	ઠેસ=ઠોપર	હુરખ=આનંદ
	હોંસમેર=ઉમંગથી	ઉતાવળ=ઝડપ

સાર—(૧) કોઇપણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ. (૨) જેવું આપણું તેવું સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫.	ખેંચતાણુ=ખેંચાખેંચી	સુખચેન=મજા
હોંગલી=નાની પુતળી	કાયર=હેરાન	શીખ=દીલગીર
તખતો=આરસો	પજવે=દુઃખ દે	લાજ=આયર
ઝૂટવી લીધો=એકદમ	કુટી બદામ=ખોટી બદામ;	ઘટે=ઝોછી થાય
ઝડપ મારી લઇ લીધો	નજવી કિંમત	નિંદે=ખોટું ખોટું બોલે
સરી પડયો=તપશી ગયો	સહીઅરો=ખેનપણીઓ	ખળવંતા=જેરાવર
અરડ=ઝટ ભાંગી ગય	કંદા=એક ખીખની સાથે	સદા=દમેશાં
એવો	ખોલવું કે રમવું નહિ તે	લેશ=જરા
પછાડીએ=અક્ષણીએ	આપણુ=આપણે	કલેશ=કથઓ
		કોય=કોઇ

હળીમળીને રહેવા વિષે.

સમજુતી—આપણે ખતે જણુ ભાઈ અને ખેન સંપીને હળીમળીને રહીએ તો સુખ થાય અને મજા પડે. પણ જો લડીએ કે કજીઓ કરીએ તો ઘણી દીલગીરી થાય, આયર ઝોછી થાય, અને લોકો નહાઈ બોલે. (૧) હે જેરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની ખુદિ આપ) જેથી કરીને કાંઈ દિવસ જરાપણ કંદાસ થાય નહિ; ને અમારા દહાડા સુખમાં ગય.

(૨) છોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોષ દિવસ કોષ લહે કે રહે નહિ, તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતો ગાય, તો મા ધણી ખુશી થાય. (૩) સાર-ભાઈ બેને સંખીને ચાલવું.

પાઠ ૧૬.	ફેરવવા=અદલવા	ધીરા=શાંત
રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં	ફાંફાં=ખોટી મહેનત	છાના=મુંગા
એ નામના રાજા થઈ	ગણકાર્યુ=માન્યું	પ્રધાન=વજીર
ગયા તે. હિંદુ લોકો	ડસકાં=રડતાં રડતાં	દર્પણુ=આરસી
એમને પરમેશ્વરનો	આચકા ખાવા તે	દશરથ=રામચંદ્રજીના
અવતાર માને છે.	રોણુ=રડવાનું તોફાન	ખાપ
ઈચ્છા=મરજી	ખીજવાયા=ગુસ્સે થયા	મહારાજા=મોટારાજા
ગભરાટ=ગભરામણુ	રડ પર=રડવા પર	શ્રી=સારા; શોભાયમાન
છેવટે=આખરે	ગોદ=ખોળો	

સાર-અક્કલ વાપરી યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭	પેટે=પોતાને	દયા=રહેમ; મહેર
વગર વિચાર્યું=વિચાર	ઓછું આવતું=ખોટું	ઉછેરીને=ખોટું કરીને
વગરનું	લાગતું	જન્મ થયો=અવતર્યો
જોડું=ધણી ધણિઆણી	પાપ=ખોટાં કામ	લોહિઆળું=લોહીવાળું
કચરો પુંજો=કચરોવગરે	આધાર=આશરો;	ગુસ્સો=રીસ
પરવારી=નવરી થઈ	ભરોસો	ખેડું=ગાગર ને ધડો
કથા=ઈશ્વર સંબંધી	સાર=ભલું; કહ્યાણુ	કંકડા=ટુકડા
વારતા	આંગણું=મારણુ આ-	ભાંગીતૂટી=સમજાય
મળતું=પેદાશ થતી	ગળની જગો	નહિ તેવી
ગુજરાન=ગુજરો	તરફડતું=તરફડીઆં	ખોટી=ખોલ
છોકરાંછાયાં=છોકરાં	મારતું	મૂર્ખ=એવકુદ

પાપી=ચંડાળ; દુષ્ટ

અભાગણી=કમનસીબ

પુત્ર=છોકરો

જીવ=પ્રાણુ

વળે=કામ આવે

જન=જીવ

વગર વિચાર્યું ન કરવા બાબત.

સમજીતી—જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે, જીવો, એવાં વગર વિચારનાં કામ કરવાથી ઘણાના જીવ જાય છે. મરી જાય. (૧)

સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૧૮.

સંદેશો=અખર

ખોડંગતો=ચંગડાતો

દુઃખી=હેરાન

મદદ=આશરો

હુકાળું=ગરમ

પરાણ=ભાતનું ઘાસ

છાપું=ચાલતા વખતની

અખરનો છાપેલો

કાગળ

છાપખાનાવાળા=છાપ-

ખાનાનો માલીફ

ગાફલુ=અદોષસ્ત

ગાર્ડ=તપાસ રાખનાર

સરનામું=હેકાળું

રેશન=આગગાડી ઉભી

રહેવાનું મુકકર હેકાળું

ખટખડાટ=અવાજ

સિસોટી=પીસવો

ડરતો=ખીતો

પંપાળી=હાથ ફેરવી

ડર=ખીક

નજીક=પાસે; સોડે

ઠરાવ=કરાર; થએલી વા

ઝપાટાઅંધ=દોડતો

અખરદાર=દોશિયાર

આઠ કલાકમાં ૧૫ મિ-

નિટ બાકી=ગાળા વાગે

સાર—(૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જનાવરોને કેળવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.

કોણી=હાથને વાળવાનો

વચ્ચે સાધો

દીમાળું=દીમું

માથું મારી=લિંમત દરી

છાતીચાળો=લિંમતવાન

ધરથો=તરપત થયો

હડસેત્રો=ધકકો

વેગળા=દૂર

ખઝડી=વળગાડી

પેટભરી=જીંદગી તેટલા

સાર—(૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. (૨) ઇશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.	શાહજાદો=પાદશાહની	અરજ=વિનંતી
ખલીફા=મહમદ પેગંબરના વારસ	દીકરી	ફરજ દો=અચ્ચાં; છોકરાં
પાદશાહ=મુસલમાન રાજા	ચીતરામણ=ચિત્ર	લાડ=વહાલ
ફરખાર=રાજકચેરી	તહેનાતમાં=ખીજમતમાં;	અલા=ખુદા; પરમેશ્વર
દેખાવડો=રૂપાળો	હજુરમાં	ગુનો=વાંક
સુખો=સુખદાર; સરદાર	છોકરવાદી=નાદાની	માફ=ક્ષમા
નીમણુક=ગોઠવણ	કારણ=સખ્ય; મતલબ	દીલ=મન
હુકમ=આજ્ઞા	નામદાર=પ્રખ્યાત;	દીલગીર=નાખુશ
ખાસ=જુદો; ખાનગી	નામીયો	ઓલો=હકુમત; સત્તા
શાહજાદો=પાદશાહનો દીકરો	ફરમાવશો=હુકમ કરશો	નીમ્યો=નીમણુક કરી
	સમજુતી=સમજણ	કઠણ હૈયાનો=દયા વગરનો
	માંએ ચઢેલો=વધારે	રદ કર=ફેરવી નાખું
	ઓળખાણને લીધે ખીક	આરખ=અરખસ્તાનનો
	વગર બોલનાર	રહેવાસી

સાર—માણસની રીતમાત ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧.	આસપાસ=આજુબાજુ	વર=કુતરા જેવું ફાડી
આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે	કોહલાં=ફાડી ખાનારાં	ખાનાર=જનવર
લંગડો=લુલો	જનવર	ખોંખારો=અવાજ
ઢેકાઢળીઆ=ખાડા ટેકરા	વાધ=ફાડીખાનાર ચટા-	આડે=અવળે
માળા=પક્ષીનાં ધર	પટાવાળું જનવર	દુવા=આશિષ; આશીર્વાદ
		ધોરી=મોટો; સરિયામ

સાર—એક ખીજને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.	જગામાં થઇ બીજી નદી	લોભી=લાલચુ
પડછાયો=એળો	કે સમુદ્ર મળે છે તે	તરાપ=કુદકો; છલંગ
ભાગોળ=દરવાજો; દર-	કુદકો=છલંગ	ખોળ=શોધ; તપાસ
વાળ પાસેનો અગર	પૂલ=નદીપરથી જવા	પડાવી=ખુંચવી; છીન
ભાગ=હિસ્સો	આવવાને બાંધેલો રસ્તો	દાનત બગાડી=પડાવ
પાર=કિનારો; કાંઠો	થાક=વિસામો; આરામ	લેવાની ઇચ્છા કરી
નદી=મીઠા પાણીનો રેલો	અદેખો=બીજાનું સાથ	ગુમાચું=ખોયું
પર્વત અથવા સરોવર-	જોઇ બળે એવો	તાકે=ધારે; વિચારે
માંથી નીકળી ઢળતી		

સાર—લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૨૩.	રોગ થાય છે તે	છુટું મૂકી દીધું=છોડ
ખરીક કયું=વેચાતું લીધું	દરકાર=પરવા	દીધું
સદેહ=વહેમ; શક	ઠાવકું=ડાહ્યું	અભડાયો=અડકાયો
હુડખવા=કુતરા, કોહલાં	અચકું=ડાકું	ભરોસો=વિશ્વાસ
વજેરેને એક જાતનો	ખામી=કસુર	

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખાયા છતાં બીજા પર ભરોસે રાખી ચાલી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪.	વિના=વગર	ની વસ્તુ લેવી તે
લખોટો=મંજો	સખ=શિક્ષા	ચોર=છાની રીતે બીજા
છાનોમાનો=ગ્રુપચુપ	ભૂલીશ=વીસરીશ	ની વસ્તુ લેનાર
બગાડયું=ખરાબ કર્યું	ચોરી=છાની રીતે બીજા-	

પાઠ ૨૫.	હથિયાર	શાણો=ડાહ્યો
કુહાડી=લાકડા ફાલવાનું	ભાયડો=મરદ; પુરુષ	બહાદુર=જેરાવર

ધાવ=ધા	જૂલતાં ને સમાતાં=પા-	દેવી=માતા=દેવી
ભાળે=જુએ	ણીમાં આમ તેમ	વહે=એલે
નીર=પાણી; જળ	ડોકયાં કરતાં અને તેની	માથું હલાવી=ડોકું
તાંહી=ત્યાં	અંદર સમાઈ જતાં	ધુણાવી; ના કહી
નિહાળ્યુ=નેયું	સૂણી=સાંભળી	સંપત=દોલત
માંહી=અંદર; માં	સાદ=અવાજ	મહેર=મહેરબાની; દયા
ડયો=ખીંચો	ભલાં=દયાળુ	જગનાથ=જગતનો ધણી;
		પરમેશ્વર

કુહાડી.

સમજુતી—નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઈ જોરાવર ગયો. મરદ બન્યો ને જે કંઈ ચીજ જુએ તે ધા મારીને કાપે, એમ રમતો. ગામને પાદરે તળાવ ઉપર ગયો. (૧) ત્યાં તળાવમાં માછલાએ જરા પાણી હલાવ્યું તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઈક જોયું તેથી છોકરો મનમાં ખીંચો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ, તે વખતે તે બહુ ધાંટો પાડીને રડ્યો. (૨) હમેશાં પાણીમાં આમ તેમ રોક્યા કરતાં અને સમાઈ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને પાણી ઉપર આવ્યાં. દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ છોકરો કહે છે કે હે ! માતા મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) ખીજી વખત સોનાની કુહાડી લાવીને બતાવી ત્યારે માથું ધુણાવી ના કહીને છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી. મને તો મારી કુહાડી બહુ ગમે છે. માટે હે ! દયાળુ માણ, તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી, અને છોકરા સાથે બોલ્યાં, છોકરાને કહ્યું કે તને સુખ અને દોલત મળજો અને પરમેશ્વરની મહેરબાની થાશે.

સાર—પારકી વસ્તુ પર લોભાવું નહિ.

પાઠ ૨૬.	ખૂઅસુરત=દેખાવડો	મુકામે=ઘેર
ભારપુર=ભરેલો	હેત=પ્યાર; વહાલ	હૈયું ભરાઈ આવ્યું=
પૈસેટકે ખાલી=ગરીબ;	દેશાવર=પરદેશ	રડવું આવ્યું
પૈસા વગરનો	કપરા=અધરા; સખત	પંપાળતા=હાથ ફેરવતા
હાલત=દશા	લાયાર=નાયાર	ખરદાસ=ચાકરી
ખૂટી ગયું=ઝોણું થયું	મૂલ=કિંમત	પરવડે=મોજે; પાલવે

સાર—દરેક માણસે પોતાના પાળેલા પ્રાણી પર ઘણાજ પ્યાર રાખવો અને જરા પણ દુઃખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭.	લજવ્યું=શરમાવ્યું	વટાવી=ઝોળાંગી
ઝરો=પાણીનો વહેજો	શરીર=ડીલ	વખોડતું=ધક્કારતું
ભરાવ=દેખાવ	લલકારવું=લહેકારીને	મોઢી પડ્યું હતું=રાજ
આંખ=નજર	ખોલવું	થયું હતું.
નારાજ=નાખુશ	અમકી=ચોંકી	ફસાવી દીધું=દુઃખમાં
ખડખડવું=મનમાં ખોલવું	પારધી=શિકારી	કેડો=પૂઠ [નાખ્યું

સાર—ક્રોધ પણ ચીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮.	અચકાં=ડાકાં	જગાએ એસી ઘાટ
શિઆળ=શિઆળવાં	રંગરેજ=રંગારો	ધડે છે તે જગા
શહેર=જેમાં છોખધ તે	જરદી=પીળો	ભટ્ટી=મોટો ચુલો
હારખધ ધરો હાય	પાસ=અસર	ધગધગતા=ઘણાજ ઉના
અને સારાં સારાં	આંગણે=ખારણે	નકલ=ખીજાનું જોધને
ખખરો હાય તે.	કોઠ=પેઢી; લુહાર જે	કરવું તે; કોપી

સાર—કોની ખોટી નકલ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૯.	ધી=તાવેલું=માખણ	ધર
વરો=જમણવાર; નાત	પિઅર=ઐરીના બાપનું	મણુ=૪૦ શેર

ટાંકણે=ટાણે; અવસરે	લેખવે=ગણે	રંક=ગરીબ
મેળાપ=મુલાકાત	મોંઘે ભાવે=ધણી કિંમ-	ભારેખમ=ભારખોભ-
ચડભડી=લડી	તથી	વાળા
રડયું ખડયું=જવલ્લેજ	ખપ=જરૂર; ઉપયોગ	માન=આખર; ઇજ્જત

સાર-ભારેખમ થઇ ખુણે બેસી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું એ સારું છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.	તરાપ=છલંગ	ડંકો=લડાઈનું વાજન;
કુંવર=રાજાનો છોકરો	ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી	નોખત
આપકર્મી=આપની	સેના=લશ્કર; ફોજ	નિશાન=ધ્વજ; વાવટા
કમાઈ ખાનાર	ઉપરી=સરદાર	દુસ્મન=શત્રુ
આપકર્મી=પોતાની	હિંમત=હામ	ફોજ=લશ્કર; સેના
કમાઈ ખાનાર	લૂણુ=મીઠું; અનાજ	તક=દાવ; ભાગ
રાજપાટ=રાજગાદી	ફેતેલ=જીત	સરદાર=ઉપરી
તીર્થ=પવિત્ર જગો	પ્રાર્થના=માગણી	નાસભાગ=નાસાનાસ
ધન=દોલન	તડંગધુમ=ડંકો વગાડતાં	કુંવરી=રાજાની છોકરી
લાભી=ભાઈની વહુ	તેમાંથી નીકળતો	બહાદુરી=હોશિયારી
વતન=જન્મભૂમિ	અવાજ	વરમાળ=વરને કન્યા જે
ઓચીંતી=એકદમ		માળા પહેરાવે છે તે

સાર—ખતે પેદા કરી ખાવાની ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧.	ધાસચારો=ધાસ વગેરે	ખાઓચીઈ=પાણી ભરા-
દેડકો=ચોપડું પાણી	લહેર=સપાટો	એસો નાનો ખાંડો
તથા જમીનપર રહે-	તડુકતો તડુકતો=ઝહેકાતી	જીવ=પ્રાણુ
નાર પ્રાણી	ચાલ ચાલતો	ચઢાઉ=ક્રોધ વખાણુ કરે
		તેમ ચઢે તેવી

કૃત્રાવી=મેઢું કરી
એટા=દીકરા

ખોલ=શબ્દ
મમત=જીદ; હઠ

ગળ=શક્તિ
ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગળ ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો પડે. માટે ગળ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.
ભિખારી=ભીખ માગનાર
તળાવડી=નાનું તળાવ
લપસી=ખસી; સરી
ધ્રૂજતો=કાંપતો; થરથરતો
ખાદી=જાડું લુગડું; દોટી

વાત=લાગત
મલમલ=ઝીણું સુતરાઉ કપડું
બકારો=પસીનો
સાહુકાર=રૂપીઆ ધીર-વાનો ધધો કરનાર

જેમ તેમ=ગમે તેમ
બેદરકાર=એપરવા; ગરજ વગરનો
કસ=કેંસ
જાતે=પોતે

સાર—(૧) કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ. (૨) કપડાં ગમે તેમ પહેરવાં નહિ. (૩) કસ કે બોરીયાં છુટાં ન રાખવાં. (૪) ટોપી અરાખર ધાલવી.

પાઠ ૩૩.
આજ્ઞાણુ=હિંદુની ઉંચી જાત
ગણેલા=અનુભવમેળવેલા
સારો=લાયક
ધધો રોજગાર=વેપાર વણજ
જડતો=સૂઝતો; માલમ પડતો
દેશાવર=પરદેશ; ખીજેદેશ
ઢારીને=હાંકાને

સ્ત્રી=બૈરી
પગલાં=પગનાં તળીઆનો આકાર
અંગુડીઆ=પગને અંગુઠો પહેરવાનું ધરેણું
જોડવાં=પગને અંગુઠો તથા તેની જોડેની આંગળીએ પહેરવાનું રૂપાનું ધરેણું; વેઢ
નિશાની=એધાણી

વહેજો=નાની નદી
શેલો=શીલા; પથર
ધોખી=ચુગડાં ધોવાનો ધધો કરનાર
ધોખણુ=ધોખીની ખાયડી
રાજમારગ=મોટો રસ્તો
હુંકડું=પાસે; નજીક
છેક નજીક=ધણાજ પાસે
ખંતીલા=કાળજવાળા
મેળવ્યા=પેદા કાધા

સાર—ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪.	ધાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા	રંગ=શોભા
મહિમા=મોટાઇ	ઉતરવાનો રસ્તો;	મેદાન=ખુલ્લી લાંખી
જગપતિ=જગતનો	ઓવારો	પહેળી જગા; યોગાન
ધણી; પરમેશ્વર	રણિઆમણી=શોભિતી	તરતાં=પાણી ઉપર રહેતાં
જગ=દુનિયા	વાટ=રસ્તો	મહી=માં
રચી=બનાવી	શીતળ=ઠંડો	આંખડી=આંખ
રચના=બનાવટ; ગોઠવણ	સાર=સારી	ચાવણું=ખાવાનું; ખોરાક
નવરંગી=તરેહ તરેહના	સૂર્ય=સુરજ	સાય=સાથે
રંગના	વરસાદ=મેહ; મેઘ	કળા=હીકમત; યુક્તિ
તરપાન=ઝાડનાં પાંદડાં	હુવતાં=લટકતાં	કળી શકાય નહિ=સમજી
પાંડ=પહાડ	મધુર=દાનને સાફ લાગે	શકાય નહિ
કરાડ=કરાડા; ગુફા	એવું; મીઠું	સરજી=પેદા કરી
સિંધુ=દરીઆ; સમુદ્ર	નાદ=અવાજ; સાદ	સરજનહાર=પેદા કરનાર
સરિતા=નદી	કળા=તેજ; અજવાળું	પરમેશ્વર

પાઠ ૩૪. પરમેશ્વરની મોટાઈ.

સમજૂતી—જગતના બનાવનાર પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ધણીજ સારી બનાવટ કરી છે, તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ધણી જાતના જીવો બનાવ્યા છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતાં ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ, અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં, તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યાં છે. (૨) પરમેશ્વરે મોટા પહાડો, કરાડા, દરીઆ, નદી, પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તાની આ શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો પવન સારી

કંડક આપે છે, અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નક્કી થણો પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફળો લટકતા દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અન્નવાણીઆમાં ચંદ્રનું અન્નવાણું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ મોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે. વળી પાણીમાં વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે ! (૭) હે પરમેશ્વર ! તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યાં છે, અને જોલવાને માટે જીભ આપી એ સારું કર્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખોરાક આપીને બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હે ! પેદા કરનાર પરમેશ્વર તેં જીવિત કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર—પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, માટે તેનો પાડ વાળવા દરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૩૫.	સ્ત્રોત=શોભે	કુવરા=પાણી ઉંચું
વિશાળ=લાંબા પહોળા	કોયલ=કાળા રંગનું મધુર	ઉડાડવા માટે બનાવેલો
છજેલ=છવાઈ રહેલી	રાગનું પક્ષી	ધાટ
તાંબુ=કપડાનું ઘર	કતોલ=મગ્ગ; આનંદ	નવરંગ=તરેહ તરેહના
તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ	તીતર=તીણા રાગનું	રંગ
કેળ=કેળાનું ઝાડ.	પક્ષી	અપાર=ધણુજ
પલ્લવ=પાંદડાં	વિશેષ=વધારે	મોર=આંખનાં ફૂલ
વનસ્પતિ=ઝાડ, છોડ	એશ=સરસ; સારી રીતે	કોર=આળુ
વેલા વગેરે	કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો	ચાંદની=ચંદ્રમાનું
ધરી=પહોરી	ધોળી=હલાવીને	અન્નવાણું

પાઠ ૩૫. પાનખર ઋતુ. (વસંત ઋતુ)

સમજૂતી—મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે બણે તંબુ હોમો કર્યો હોયની ! એવું દેખાય છે. તંબુપર જેમ ધળ, વાવટા ફરકતા હોય, તેમ કેળ, નાળિયેરી અને તાડનાં ઝાડ તે ધળ ને વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીન પર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ શોભિતાં દેખાય છે. (૨) વસંત ઋતુમાં જુનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફૂટી નીકળે છે. કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે; તીતર, કપુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા ગાયથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાના ફૂલનો કેસુડો રંગ ઘોળીને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે. આગમાં ધ્રુવારા ઢીકડે છે; અને બગ્ગરો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો છંટકાવ કરે છે. (૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે છે, અને ઝાડો પર ઘણા તરેલવાર રંગો દેખાય છે; આંબા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે. અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણસો લહેજતથી-ખુશીથી શિખંડ ખાય છે અને હંડું પાણી પીએ છે, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી થાય છે. (કારણ પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં ફરીઓ હોવાથી પવન હંડો આવે છે.)

પાઠ ૩૬.
ટ્રેકરો=જમીન વંચીને
હચી થઇ હોય તે
પડછાયો=એળો
ઓળો=પડછાયો

પીડ=વાંસો
ઉગમણી=પૂર્વ; સુરજ
જે દિશામાં જાય છે તે
આથમણી=પશ્ચિમ;
સુરજ જે દિશામાં

આથમે છે તે
ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા
તરફ મોં કરી કબા
રહેતાં જેણી ગમ ડાળે
હાથ આવે તે

દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા	જમણો હાથ આવે તે	જગાએ ઝીણો ભગતો
તરફ મોં કરી ઉભા	ઉત્તર દિશામાં આકાશમાં	દેખાય છે તેને ધ્રુવનો
રહેતાં જેણી તરફ	જે તારો એકની એકજ	તારો કહે છે.

સવાલ--પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? પડછાયો સૂરજથી કઈ દિશામાં હોય ? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો કયારે હોય ? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી ? દલાડે દિશાઓ શા ઉપરથી જાણી શકાય ? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાય ? સામ-સામી દિશાઓ જાણવો.

પાઠ ૩૭.	મથાળે=ટાચે	જગા
એસતું વર્ષ=કારતક સદૃશ	ધુટ=માર ઈચ્છિ; અડધો ગજ	મધ્યમાં=વચમાં
ઢાંડી=પંખાની હાથમાં	લંબાઈ=લાંબાપણું	પગથીઉં=નાની ઓસરી
પકડવાની લાકડી	પહોળાઈ=પહોળાપણું	ચાર=ચુવેરીઆ
માપ=ભરતર	ઈચ્છિ=તસુ; સવાકા જેટલી	કરા=ભીંત; દિવાલ

સવાલ--નક્શામાં ઉત્તર દિશા કયાં હોય છે ? નક્શામાં નીચે કઈ દિશા હોય છે ? ઉત્તરની સામે કઈ દિશા ? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? નિશાળનો નકશો શી રીતે કાઢશો ?

પાઠ ૩૮.	ચાલતી ગાડી	ખેતર=અનાજ પાકે છે
ધોરી=સરિયામ	નિશાન=એધાણુ	તે જગા [જગા
આગગાડી=ચરાળથી	સમજ=સમજણ; બાન	ગાયર=ગાયન ચરવાની

સવાલ--રસ્તો બતાવવાને એવડી લીટી શા માટે દોરવી ? નદી કેવી જમીન તરફ વહે ?

પાઠ ૩૯.	જગા; ચરો; બીડ	વાડી
વગડામાં=ફળ્લડ જગામાં	આંખાવાડી=આંખાના	નિચાણમાં=ઢળતી
પાપડે=દોરને ચરવાની	ઝાડ ઘણાં હોય એવી	જગામાં

દાળ=દોળાવ	વહેણુ=રેલો; પ્રવાહ	મસ=ધણું
દહેર=દેવળ	ચાલાક=ચંચળ	ધિશાન=ઉત્તર અને પૂર્વ
કાંઠે=કિનારે	પાર=કાંઠો; કિનારો	દિશા વચ્ચેનો ખુણો
લાઈ=કાંઠા પરની ખેડવા	પાળ=કોરણ	નજરે પડ્યા=દેખાયા
લાયક જગા	ડાંગર=ભાત	સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું ? ટાંઠો પવન લાગવાનું કારણ શું ? તળાવ કેને ફેલેલું ? નદીને ફેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા ? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જણી શકાય ? નદી શા કામમાં આવે ? જ.-ત્રીજી ચોપડીના ૪૦ મા પાઠની કવિતા વાંચો. ખુણા ફેટલા છે અને તે કયા કયા ? કઈ કઈ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ ?

પાઠ ૪૦.	મામલતદાર=તાલુકાનો	મળીને થયેલો તે
વાળુ=રાતનું જમવાનું	ઉપરી અમલદાર; પટેલ	તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ
ગમ્યું=ગોઠ્યું	તલાટીનો ઉપરી	હુંડી=રૂપિયા મળવાનો
ચોરો=સરકારી ઉતારાનું	ભરણું=પટેલ તલાટીએ	કાગળ; મનીઓર્ડર
મકાન	ખેડુત પાસેથી મહે-	માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ
મુખી=પટેલ; ગામનો	સુલના રૂપિયા લઈ	માસ્તર
ઉપરી	એકઠા કર્યા હોય તે	ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
ગંભ=ખગમ વાસ	તલાટી=ગામની વસુલાત	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
ખંદોખરન=ગોઠવણ	ઉધરાવનાર	માંદો=ખિન્ન; રોગી
હવાલદાર=પટેલના	રાવણીઓ=વરતણીઓ	દાકતર=અંગ્રેજ દવા
તાબાનો સિપાઈ	તાલુકો = ધણું ગામ	જાણનાર

સવાલ—ચોરો એટલે શું ? મુખી, તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર, દાકતર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૨.	અંગારા=સળગતા કોયલા	ખોરાક=ખાવાની વસ્તુ
સોનેરી=સોનાના રંગ	અળકતો=ઝળકતો	તાજી=તરતની
જેવો; પીળો	દાતણપાણી=દાંત સાફ	લહેર=સપાટા
ખેડુન=ખેતીનું કામ	કરવા તથા મોઢું	ધંધો=રોજગાર; વેપાર
કરનાર	ધોવું તે	જન=માણસ
હળ=જમીન ખેડવાનું	ઝાડીને=ઝપટીને	નમતો=આથમતો
ઓગર		ધોંધાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વ્રાદ-
ળાંની કોરો કેવી જણાય છે? અજવાળું શેમાંથી આવે છે? સવાર
થઈ શાથી જણાય છે? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું કરે છે?
છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઈએ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય?
સુરજ ઊગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે
તેને શું કહે છે? (જ. ઝળઝળાઉં) સાંજના દેખાવાની વાત કહો.

પાઠ ૪૨.	ગુંગળાઈ=અકળાઈ	લરવાડ=ધેટાં, બકરાં
વાતો=ફુંકાતો	ઝપાટો=સપાટો	ચરાવનાર
જોરથી=ઝડપથી	તોફાન=પવનનું બહુ	ધસડી=ખેંચી
ઠરી જાય છે=ઠંડા પડી	જોરથી વાવું તે	ધાન્ય=અનાજ
જાય છે	ઉથલી=ગપડી; ફેરવાઈ	વહાણો=મોટી હોડીઓ
ટિટિટ=દાખત થવાની	મૂળમાંથી=જડમાંથી	અકળામણુ=ગભરામણુ
ચિટ્ટી		વાદળો=વરાળનો જથ્થો

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે? અધેજ હવા છે એ સાબીત
કરી બતાવો. હવાની જરૂર કેને છે? હવા ન હોય તો શું થાય?
પવન એટલે શું? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે? પવનનું તોફાન ક્યારે
થાય? પવનથી થતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર—હવા વગર પ્રાણી જીવી શકે નહિ, માટે દયાળુ પરમેશ્વરે તે જાંબે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩.

દુઃખ=વીટમણા

ચુરો=ભુકો

કણુ=રજકણુ

છુટા=જુદા

અક્ષરો=હરફો; દસ્તકો

પીગળતો=રસ થતો

નિર્દય=દયા વગરનો

કડાણુ=સખત

ગાંગડો=ગઢો

ઝાંખો=તેજ વગરનો

કહેણી=કહેતી; કહેવત

જન્મ=પેદાસ

દરીઓ=સાગર; સમુદ્ર

તળાઉ=નીચેનો ભાગ

જતું=ઝીણા જવડા

વેહ=છિદ્ર; કાણાં

થર=પડ

ચાંચવો=જમીન ખોદ-

વાનું ઓળનર; તીકમ

હુકીકત=વાત

સવાલ—ચાકનો કેમ સહેલાઈથી ભુકો થઈ શકે છે ? ચાક પોચો છે તેથી શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ચાકને ભટ્ટીમાં નાખે તો શું બને છે ? ચુનો શું કામમાં આવે ? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ ? પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે પદાર્થ કેવા કહેવાય ? જ. દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય ? જ. અદ્રાવ્ય. ચાકમાં કયો ગુણુ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે ? જ. છિદ્રાળુ. ખીજન કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે ? છિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય કે નહિ ? દેવતામાં પીગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. ઓગળતું અને પીગળતું એમાં ફેર શું ? ચાકને ભોંય પર પછાડીએ તો શું થાય ? ચાકમાં કયો ગુણુ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી ભાંગી જાય છે ? જ. બરડ. બરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો. ચાક શી રીતે બને છે ? જે પદાર્થ જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા કહેવાય ? જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ તથા ગુણુ કહો.

પાઠ ૪૪.	ગાળીને=રસ કરીને	ખાટી=ખટાશવાળી
ટીપે=ધડે	કાતર=કાપવાનું ઓગ્ગર	ઝેરી=ઝેરવાળો
પતરાં=ધાતુને ટીપીને	ચંબુ=શિરોષ્ઠ	સિકકા=ચલણી નાણું
અથવા રસ કરી લાંબાં	નાળચાં=નળી	ટંકશાળ=સિકકા પાડવાની
ચોડા બનાવે છે તે	કચરોટ=મોટી થાળી	જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે ? સુધાર, લુહાર, કુંભાર, સોની શેના ધાતુ બનાવે છે ? તાંબું ક્યાંથી નીકળે ? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? તાંબાના ગુણ કહો. તાંબાનાં ક્યાં ક્યાં વાસણો બને છે ? તમારા ઘરમાં તાંબાનાં જે જે વાસણો હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે ? તેનો રંગ કેવો હોય છે ? તે ખાધામાં આવે તો શું થાય ? તાંબા પર કાટ શી રીતે ચઢે છે ? તાંબાના વાસણ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે ? કલાકનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબાના ક્યા ક્યા સિકકા બને છે ? ટંકશાળ એટલે શું ? તાંબાનો ઉપયોગ કહ કહ ધાતુ બનાવવામાં થાય છે ?

પાઠ ૪૫.	ઓગળીને=રસ થકીને	વાસણ; ચંબુ
ખાજુ=જમીનમાંથી ધાતુ	મજગરાં=ખડવાં; જેના	કાટ=કીટ
વગેરે કાઢવા માટે	વડે ખારાગું ઉધડે	કલાક=જાંખા સફેદ
ખોદેલો ખાડો	દેવાય તે	રંગની ધાતુ
ધનામ=મૂશ થઈ આપવું	તામકો=ટાંકણાં	માંજેલાં=ધસીને સાફ
તે; ભેટ	પવાલી=લાંબું પીપ	કરેલાં
મળવણી=ભેગ	શિરોષ્ઠ=સાંકડા મેઢાનું	સસ્તું=સોંધું

સવાલ—ધાતુમાં ક્યા ક્યા ગુણ હોય છે ? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે ? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? પિત્તળ શી રીતે બનાવે ? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે ? જસતનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબું ને

પિત્તજ એમાં કઠણ કોણ ? શા માટે પિત્તજ વધારે કઠણ ? પિત્તજનું શું શું બને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તજનાં વાસણ હોય તેનાં નામ દો. પિત્તજ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ ? પિત્તજનાં વાસણને કલાઈ કરાવવાનું કારણ શું ? તાંબું બને પિત્તજ એમાં જલદી કોણ કટાય ? જાંબું કયું વહેલું પડે ? તાંબા બને પિત્તજનો શેરનો ભાવ કહો.

પાઠ ૪૭.	ગડી=ગાંઠ	ચમરી=છોડ ઉપરની
ધાસનું બગર=ધાસની પીઠ	સુગંધ=સારી વાસ	પાંખડી
ચરો=પોપડા; ધાસ	ભાથ=સુગંધીદાર ધાસ	સુંવાળી=લીસી
જિગવાની જગા; ખીડ	ખુજલી=ખસ	વાસ=સોડમ
કુમળું=નરમ	ધુપેલ=માથામાં ધાલવાનું	સુપડા=ઝાડકવાને વાંસની
છાવાનાં=ઢાંકવામાં	સુગંધીદાર તેલ	ચીપ કે ધાસનું
વણીને=વળ દબને	અત્તર=સુગંધીદાર વસ્તુ	બનાવે છે તે.
મુળીઆં=મૂળ	નો કસ	સાદી=ચટાઈ
ધાર=અણી	દરો=એક જાતનું ધાસ;	પડા=ઝુડા
દામ=દરમ	ધરો	કુટીને=છુંદીને
ઝીંઝવો=એક જાતનું ધાસ	જડ=મૂળ	મૂંજ=સરકટની પાંદડીને
ચરાકિ=ચરનારા	ફરી ફરીને=વારે વારે	પલાળી કુટેલી તે
ગંછ=ધાસના ઢગલા	ઉપલાણે=ઉપરના ભાગમાં	ખાટલા=ઢોળીઆ
	વાટ=રસ્તો	

સવાલ—જે ખેતરમાં દામ જીગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઈ જાય છે ? દામનાં મુળીઆં કેવાં હોય ? પાંદડીની કોર કેવી હોય છે ? કુમળું દામ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દામ શું કામમાં આવે ? ઝીંઝવો શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં જીગે છે ? એના મુળીઆ પર શું થાય ? એ ગડીને શું કહે છે ?

મોથ શા શા કામમાં આવે છે ? દરો કાઢી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ જીગી નીકળે છે ? સરકટ ક્યાં થાય ? સરકટ જનાવરના ખાધામાં આવે છે કે નહિ ? નહિ આવવાનું કારણ શું ? સરકટની સળીઓ સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે ? એની પાંદડીને ફટીને પત્રાળે છે તેને શું કહે છે ? મૂંજ શા કામમાં આવે છે ? કયા કયા ધાસ ખાટલા ભરવાના કામમાં આવે છે.

પાઠ ૪૭.

વાવવા=રોપવા
સાંડો=જુવાર વગેરેનો
લાંબો દાંડો
પરાળ=ભાતનું ધાસ
ગાંઠ=ગડી
સળંગ=આખી
પેર=પેરીડ
ગુચ્છો=ગુચ્છ; જથ્થો
નજર કરો=ધ્યાન આપો
ખી=ખીઆં

ખાતર=ધાસ, છાણ
વગેરે કોહી ગએલો
કચરો
પૂરીને=નાખીને
ભીત્ર=વગડામાં રહેનાર
ગત
નાગલી=આવટો
સામો=એક ગતના
ધાસનું ખી
થેક=ચાંદા કે ડુંગળાનાં
મૂળની ગાંડો

ઢેજરાં=મીઠું, મરચું નાખી
જુવાર ખાજરીના
કરેલા રોટલા
ખસલી=એક ગતનું
ધાસ
કડથ=જુવારનો સુકો
સાંદો
રાતડીઓ=રાતી જુવાર
ખીડ=ધાસ જીગવાની
જમીન; ચરો

સવાલ—ખાજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ધાસની સાથે સુકાવેલો કરો આપણે અનાજ ખાઈએ છીએ તે શું છે ? ધાસનું ખી નાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું છે ? મહીકાંદો ક્યાં આવ્યો ? મહીકાંડાના બીજ લોક કયું કયું અનાજ ખાય છે ?

પાઠ ૪૮.

સખત=મદુ

એસામટું=સાથે લાગુ
ભાણુ=સુરજ; સૂર્ય

દાણો=જુવાર, અડદ વગેરે
કોઠ=ઢોર ખાંધવાની જગ

નીરં છું=નાખું છું	આસ=ખેતરમાં હળે કરી	નીપગ્ગવે=પકવે
છાશ=દહીંમાં પાણીનાખી	પાડેલા આડા ઉભા	અન્ન=અનાજ
વક્ષેવી બનાવે છે તે	લિસોટા	ધરે=પહેરે
કૌવત=જેર	હળપુણી=હળમાં લોઢાની	સહે=ખમે; વેઠે
ચવડું=હળના નીચેના	કોસ હોય છે તે	લટું=જળરો
ભાગમાં કોશની સાથેનું	ધુસરી=અળદની ખાંધે	ઉત્તમ=સૌથી સારી
અણીવાળું લાકડું	રહે છે તે લાકડું	પર=પારકો
આળસુ=સુસ્ત	છડો=હળને છેડે પકડ-	ઉપકારી=અભારી
સડ=હળમાંનો વચમાંનો	વાને ખીલી જેવું હોય	દીએ=આપે
લાંબો સોટો; અઢાલ	છે તે; હલેડી	શીખ=શિખામણ
	તાત=આપ	ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે આપ છોકરાનું પોષણ કરે છે. તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આખા જગતનું પોષણ કરે છે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ એ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે ને અનાજ જેવી જીવવાને ઘણી કામની વસ્તુને નીપજાવે છે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે. હળના પાછલા ભાગને તુંચું અને આગલા ભાગને સડ કહે છે, સડની લંબાઈ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે, જડા ભાગમાં સડનો છેડો ઘાલે છે. તુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણી દારને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સડને ખીજે છેડે ખીસો હોય છે, તેને સગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુંસરં ખાંધે છે, ધુંસરં અળદની ખાંધપર મૂકે છે. ધુંસરં અળદની ખાંધ ઉપરથી ખસી ન જાય

માટે ધુસરાને બંને છેડે લાકડાની સમોલ હોય છે, તે બળદની ડોકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી જલદી ઘસાઈ કે ભાંગી ન જાય માટે સોઢાની કરે છે. તુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઢીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખતે ખેડુત છડાપર ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, અને જમીન ખોદાઇને પોચી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાલ—હળનું ડોઢીંગ પાડી તેના દરેક ભાગ પર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

ખેડુત વિષે.

સમજુતી—અરે ! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો આપ ગણાયો છે કારણ કે તું ખેતી કરે છે, તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તું જ જણાય છે. (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે, તેજ બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકો વેડે છે અને વળી ઘણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જખરો બને છે, અને હમેશાં સંતોષથી ફરે છે, એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નકકા સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે મારી પેઠે મહેનત કરશો તો જખરા, સંતોષી અને પારકાનું બલું કરનારા થશો.

સાર—કહેવત છે કે “ ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નફકટ નોકરી, નિદાન બીજ એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ.”

પાઠ ૪૯.	ક્યારડા=ક્યારા	ભરડીને=ભચડીને
પાળ=કોરણ	ધર=કુમળા છોડ; તર	છોડા=છોતરાં
લીલાંછમ=ત્રણાંજ લીલાં	ઝીલવો=ખમવો	

સવાલ—ડાંગર શી રીતે વાવે છે ? ધર એટલે શું ? ડાંગર ક્યારામાં શા માટે રોપે છે ? ડાંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે ? ડાંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે ચોખ્ખા થાય છે ?

પાઠ ૫૦.	પેર=ગંદેરી	કુકર=ભુંડ
કોલુ=શેરડીનો રસ	વેંત=મિલ્લસ	શિઆળવાં=શિઆળ
કાઢવાનો સંચો; કોલ	આંખ=કળી	સંભાળ=તપાસ
પડછા=પાંતરાં	પીત=પાણીથી થતું	પાકટ=પાકી
રસ=કસ	કરસણુ શાક વગેરે	તાવડો=મોટો પેણો
સંખંધી=વિષે; આખત	તરકારી=શાક	છારી=પડ
	માસ=મહીના	

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે ? શેરડીની આંખ બતાવો. કોલુ એટલે શું ? કોલુ શેતું અને છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૫૧.	ભાવ=હોંસ	જોર=શક્તિ
તકરાર=વટવાડ; રકઝક	સારા=સાગ્ગ	નકામો=ફાગટ
વઢવા=તડવા	લોટ=આટો	હિસાબ=ગણતરી
ધીમા=શાંત	કણુક=રોટલી કરવા માટે	ઉપયોગ=બર
ઉજળો=સફેદ	આંધેસો લોટ	પૈસાદાર=પૈસાવાળો

સવાલ—માંદા અને દાંત વગરના માણસને ક્યો ખોરાક વધારે ઉપયોગી છે અને તેનું કરણ શું ? ભાત શી રીતે બનાવે છે ? રોટલી જેની બનાવે છે ? ઘઉંની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ગરીબ માણસો ઘઉં કેમ ખાતા નથી ?

પાઠ પર.	ઈચ્છા=મરજી	નિશાળ=શીખવાનું ઠેકાણું
મધપુડો=મધમાખીએ	નર=પુરુષ	મનોહર=મોહ પમાડનાર
ખનાવેલો પુડો	છખુણાવાળાં=છખુણાના	રચે=ખનાવે
લટકતો=ટિંગાતો	આકારના	તત્કાળ=તરત
વાધરી=શિકારી	જન્મ=જિંદગી; અવતાર	ચૂસી=શોષી
કામળો=ઊનતું લુગડું	રક્ષણ=ખયાવ	સરે=થાય
ધુણી=ધુમાતો દેવતા;	ડંખ=ચટકો	ગુણ=ફાયદો; લાભ
સળગતાં છાણું વગેરે	પેસવા=દાખલ થવા	તમામ=અધું
ધરતાર વગરનાં=રખડતાં	ક્યા=રહેમ	તજે=છોડી દે
પારકો=પરાયો; બીજનો	કવિતાના અર્થ.	ઉદ્યોગી=મહેનતુ
ચીજ=વસ્તુ	હુનર=કસબ; કારીગરી	પંકાય=વખણાય

મધમાખી.

સમજૂતી—હે ! મધમાખી તું મહેનતુ છે અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે, (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના ખાના જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઈ શકે નહિ) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો ખનાવે છે, અને તરતજ તેમાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લઈને મીણ ખનાવે છે, તેથી એટલે મધ અને મીણથી ઘણાં કામ થાય છે અને તે ઘણાજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાતું સરખું જીવડું છે, ઘણું મોટું ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોક્ખી દેખાય છે અને જરાપણ આળસ કરતી નથી. (૩) ડાહી, કરોળીઆ, અને મંકોડા, વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે. (૪) સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને હુનરી થવું.

સવાલ—મધપુડા કાણુ બનાવે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે ? મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીણુ શેમાંથી બનાવે છે ? મધપુડામાં કેટલી જાતની માખીઓ હોય છે અને તે ક્ષ ક્ષ ? રાણીનું કામ શું છે ? મધપુડાનાં ખાનાં કેટલાં ખુણાવાળાં હોય છે ? ખાનાં કેટલી જાતનાં હોય છે ? ઈડાં ક્યા ખાનામાં મૂકે છે અને તે કાણુ મૂકે છે ? મોટા ખાનામાં ક્યાં ઈડાં મૂકવામાં આવે છે ? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે ? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે ? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે ? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું ? મધ અને મીણુનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણુ લેવી.

પાઠ ૫૩.	નખળું=કમળેર	બીકણુ=બીએ એવો
શખ=મુસલમાનની	જોડાએલાં=સંધાએલાં	ધસીને દોડે છે=હુમલો
એક જાત	દાદ=એવડા દાંત	કરે છે
જાતક=પાણીવાળી જ-	અણીદાર=તીણુ	માંજર=કલગી
ગામાં રહેનાર પક્ષી	ગળી જાય છે=આખું	દીપે છે=શોભે છે
પીછ=પીછાં	ઉતારી દે છે	ખોતરવાની=ખોદવાની
ચીકટ=ચિકાશ	જાળવે=સાયવે; સંભાળે	વહાણું વાય=સવાર થાય
ભિંજાતું=પલજાતું	ઢાંકી=છુપાવી	

સવાલ—જાતક કેવી જગામાં રહે છે ? જાતકનું શરીર કેમ ભિંજાતું નથી ? જાતક શું ખાય છે ? જાતકની ચાંચ કેવી હોય છે ? જાતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઊડી શકતી નથી ? જાતકને કેટલા પગ હોય છે ? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને ક્યાં હોય છે ? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને જાતક શા માટે ચાલી શકે છે ? જાતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરઘા અને જાતકની ચાંચમાં ફેર શું ?

મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી ? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઝાળખી શકાય ? મરઘાં શા માટે પાળતા હશે ? મરઘાં કોણ પાળે છે ? મરઘો ક્યારે બોલે છે ને શું બોલે છે ?

સાર—મરઘો બોલે છે તે પરથી સવાર ને બપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪.	માળો=પક્ષીનું ઘર	રઝળીને=રખડીને
કાબરી=કાબરચીતરી	ખુણેખોચરે=ખુણામાં	ફાયદો=ગુણ
ફે=કપાસમાંથી કપાસીઆ	દરેક ફેરે=દરેક વખતે	વીણીવીણીને=શોધી
કાઠી લીધા પછી જે	ભુરા=આસમાની	શોધીને
રહે છે તે	ટપ્કાં=છાંટ	લો=ખીર; ડર
તણખણાં=તરણાં	લગી=સુધી	

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે ? ચકલી કેવા રંગની હોય છે ? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કેવી રીતે હોય છે ? ચકલી ક્યાં રહે છે ? માળા શેના બનાવે છે ? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઈંડાં મૂકે છે ? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે ? ચકલી શું શું ખાય છે ? ચકલી દરેક ફેરે કેટકેટલાં ઈંડાં મૂકે છે ? ઈંડાંનો રંગ કેવો હોય છે ? ચકલી ખેડુતને શા ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે ? ચકલીને કોની કોની બીક હોય છે ? ચકલી ને ચકલો ઝાળખવાની નિશાની કહેા.

પાઠ ૫૫.	સપાટ=સરખી	મજલ=મુસાફરી; અંતર
દેખાવ=શોભા	લગામ=દોર	પાણીદાર=જેરવાળી;
ગરદન=ખેચી	તીણા=ધારવાળા	ઝડપથી દોડનાર
કેશખાળી=ઘોડાની ગરદન	ચપટા=ખેડેલા	અરખી=અરઅસ્તાની
પરના વાળ	ભુસું=થુસું	નીમકહલાલ=ખાય તેનું
નકકર=સંગીન	દાણા=અનાજ	બહું કરનાર; ધણીનું

બલું ચાહનાર	શરત=હોડ; હારજીત	જીન=ચામડાનું પલાણુ
ધણી=માલીક	ટટી=કામડાની વાડ	સવારી કરે છે=મુસાફરી
પ્રીતિ=હેત; પ્યાર	કુદાવે=ફલંગ મરાવે	કરે છે

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે ? કેશવાળી કોને કહે છે ? ઘોડા સપાટ જમીનપર સપાટાખંધ હોડી શકવાનું કારણ શું ? એના કાન કેવા હોય છે ? લગામ ક્યાં ધાલે છે ? ક્યા દાંત વડે ખોરાક કાપે અને ક્યા વડે ચાવે છે ? ઘોડો શું શું ખાય છે ? નાળ શા માટે જડાવે છે ? ઘોડાનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? ઘોડાની કંઈ કંઈ જાતો છે ? ઘોડામાં ક્યા ક્યા ગુણ છે ? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે ?

પાઠ પદ.	ખેંખારે=હલુહલુ	ધીરજવાળું=દુઃખ
શીઠ=શાહુકાર	ભુકવું=ગધેડાનું બોલવું	ખમનાર
નાળાખંધ=નાળ જડનાર	અડીઅલ=અડી નાચ	કલ્યાગર=કલ્યા પ્રમાણે
ખરી=જનાવરના પગના	એવું; જીદી; ફડીલું	ચાલનાર
તળીઆતું હાડકું	ઠોડ=અકક્લ વગરનો	ટટું=નાનો ઘોડો
ફેર=તફાવત; ફરક	નવાધ=અચરતી	ખચ્ચર=ગધેડીને ઘોડાના
હુમખો=જથો	મહેનતુ=મહેનત કરે એવું	સંગમથી પેદા થયેલો તે
		વાળ=નિમાળા; બાલ

સાર—ઘોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાના મુકાબલો—ત્રણે બે આંખ, બે કાન, રોડું, મોં, માથું, પીઠ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે. ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીર પર ટુંકા વાળ છે. પગને તળીએ ગોળ દાખડા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આખે પુછડે હોય છે. ઘોડા અને ખચ્ચર કરતાં ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટો હોય છે.

પાઠ ૫૭.	ભાગ	કેડો=નાકું
ઝેઠળગાય=પરમેશ્વરની	તાળવું=મોઢાની અંદરનો	મૂળ=શરઆત
માય.	ઉપલો ભાગ	ગળું=ખોચીની પછવા-
વાનાં=વસ્તુ	લવાં=ભમર; આંખ ઉપ-	ડેનો ભાગ
ધડ=ખોચીથી પગ	રના કમાનદાર વાળ	વચ્ચેગાળે=વચ્ચેવચ્ચે
સુધીનો ભાગ	પોપચું=આંખનું ઢાંકણ	કેડ=કંમર
ઝેડું=ધડની ઉપરનો	ખાળે=અટકાવે	ઢીંચણ=ધુટણ

સાર—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું (માથા ઉપરનો ભાગ ખોપરી કહેવાય છે. તે પર વાળ ભીગે છે.) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું, (મોઢાની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે) ગાલ, ગળું, ખોચી, દાઢી, અને હડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, ડુંટી, પેદુ, કેડો, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીંચણ, નળો, પાટલી, તળીઈ, એડી અને ધુટી છે.

પાઠ ૫૮.	વસ્તુનું કંઈપણ જ્ઞાન	ધ્યાકો=અવાજો
ઈંદ્રિય=જે વડે કોઈ	ફીકર=ચિંતા [થાય તે	જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—ઈંદ્રિયો કોને કહેવી ? ઈંદ્રિયો કેટલી છે તે તે કંઈ કંઈ ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથવડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. ભારે કે હલકું; પોચું કે કઠણું; લીસું કે ખરબચડું; ટાઢું કે ઉતું; અને આકાર. કાન, નાક અને જીભ વડે પદાર્થના કયા ગુણ જાણાય ? જ. નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો; અને જીભ વડે સ્વાદ.

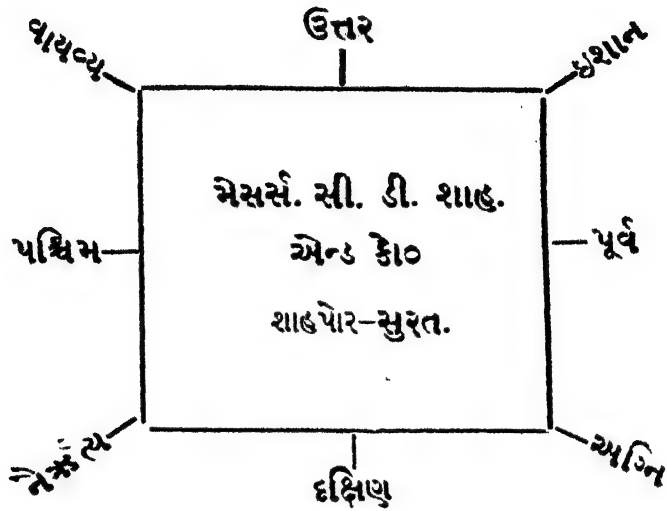
પાઠ પદ.	અને વાદળી રંગ	વાનું સુતરાઉ લુગડું
રંગરેખ=રંગારો	ઝાંખા=તેજ વગરના	ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
ખુદી=રંગ	સેલા=દુપટા	વત્તા=વધારે
મૂળ રંગ=લાલ, પીળો	સાલ્સો=ખાયડીને પહેર-	ખુલતા=ખઠાર પડતા

સવાલ—રંગરેખ શું કામ કરે છે ? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે ? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો ? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું ? લીલો, નારંગી, તપખીરીઓ અને કત્થાઇ રંગ શી રીતે બનાવવો ? ઘોળા રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને ? ઝાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને ? ખુલતો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે ? મૂળ રંગથી બીજા રંગો કેવી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૬૦.	જંગલી=સમજણ વ-	ગરજ સારે=કામ કરે
ઉધાડો=નાગો; લુગડાં	ગરના	ભીંગડાં=ખડાં પડ
પહેર્યા વગરનો	છાલ=છેડું	જામદાની=ઝીણું ખુદા-
કાંતીને=તાર કાઢીને	રંગદાર=રંગવાળું	દાર લુગડું
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ	ઢાંકણુ=કવર	ખાસ્તો=સુતરાઉ કપડું
ઝોંટ=તરેહવાળું કપડું	ફવાંટી=ઝીણા વાળ	ખાદી=દોટી

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો ? બિન ઝોટલે શું ? બિનનું કયું કાપડ બને છે ? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતી નથી ? બિન સિવાય બીજાં શેનાં લુગડાં બને છે ? ૩ કયાં થાય છે ? જંગલી લોકો બિન બને રેનાં લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે ? પશુ, પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

ભૂગોળની શરૂઆત.

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) દિશાના નામ દો. જ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો ? જ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો. જ. જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ. (સ. ૫) રાતે શા વડે દિશા પારખશો જ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. જ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં ઊગે છે માટે તે તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તે

માટે ખીજું સાધન છે ? જ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કઈ દિશા જાણી શકાય ? જ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશા પર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? જ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કઈ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઈ દિશામાં આવે તે માલમ પડે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? જ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફથી ઉત્તર, પગ તરફની દક્ષિણ, જમણ હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂર્યના-ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

પ્રુણા—(સ. ૧) પ્રુણા કેટલા છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) પ્રુણાનાં નામ બોલો. જ. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. (સ. ૩) પ્રુણા પારખવાની રીત બોલો. જ. પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋત્ય, પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય ભૂગોળના પ્રશ્નોત્તર.

મહેસુલી ખાતું—(સ. ૧) મહેસુલી ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. જમીનની મહેસુલ ઉઘરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (સ. ૨) ગામની મહેસુલ ઉઘરાવનારને શું કહે છે ? જ. તલાટી. (સ. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ છે ? જ. મુખી. (સ. ૪) તલાટીના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મામલતદાર. (સ. ૫) મામલતદાર માજિસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? જ. ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે. (સ. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડેપુટી કલેક્ટર. (સ. ૭) આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અને ડેપુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. કલેક્ટર. (સ. ૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? જ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપલ,

હસ્પિતાલ, બાંધકામ વગેરે ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (સ. ૯) કલેક્ટર ઇન્સાફતું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ. (સ. ૧૦) કલેક્ટરને પોલિટિકલ એજન્ટ ક્યારે કહે છે ? જ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું—(સ. ૧) પોલીસ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લોકોના ગનમાલતું રક્ષણ કરે છે. (સ. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? જ. પોલીસ પટેલ અથવા મુખી. (સ. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. ફોજદાર. (સ. ૪) ફોજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૫) ફોજદાર અને પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(સ. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કઈ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. સેકન્ડ ક્લાસ સબજજ કોર્ટ. એના ઉપરીને સબજજ (મુન્સિફ) સાહેબ કહે છે. (સ. ૩) શહેરમાં સબજજ કોર્ટો કય છે ? જ. ફર્સ્ટ ક્લાસ અને સેકન્ડ ક્લાસ. (સ. ૪) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે, ને તે શું કરે છે ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી બારે દાવા અને ખુન ચોરી વગેરેનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૫) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? જ. સબજજ અને માજિસ્ટ્રેટ.

વૈદક ખાતું—(સ. ૧) વૈદકખાતું શું કામ કરે છે ? જ. માંદા માણસની માવજત કરે છે, તથા તેમને દવા આપે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? જ. હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટ.

(સ. ૩) હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટના હાથ નીચે કોણુ હોય છે ? જ. કંપાઉન્ડર (દવા આપનાર) (સ. ૪.) હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટના ઉપરી કોણુ અને તેઓ ક્યાં રહે છે ? જ. સિવિલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

ગઠેર બાંધકામ ખાતું—(સ. ૧) ગઠેર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પૂલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (સ. ૨) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણુ હોય છે ? જ. ઓવરસીઅર (સ. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે ? જ. એક્ઝિક્યુટિવ એજિનીઅર.

કેળવણી ખાતું—(સ. ૧) આસિસ્ટન્ટ માસ્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મહેતાજી (સ. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણુ છે ? જ. ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૩) ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને મદદ કરનાર કોણુ ? જ. આસિ. ૩. એ. ઇન્સ્પેક્ટરો અને તાલુકા માસ્ટરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(સ. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે ? જ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાખતી સળગાવવાનું, સડકોપર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંબળાવવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખરચ શાથી નભે છે ? જ. જમ્નાત, ગજવેરો, ધરવેરો, નળવેરો, ગાડીવેરો વગેરેથી. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી ક્યા ગામમાં હોય અને ક્યા ગામમાં ન હોય ? જ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (સ. ૪) મ્યુનિસિપાલીટીનો કારભાર કેવી રીતે ચાલે છે ? જ. સરકાર તરફથી

નિમાયલા અને પ્રજા તરફથી ચુંટી કઢાયલા સભાસદોથી. (સ. ૫) એ સભાસદો શા નામથી ઓળખાય છે ? જ. કૌંસિલર. (સ. ૬) મ્યુનિસિપાલિટીમાં સૌથી ઉપરી કોણ અને તેને મદદ કરવાને કોણ કોણ હોય છે ? જ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવા ચીફ ઓફીસર, સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેક્ટરો ને કારકુનો વગેરે હોય છે.

લોકલફંડ ખાતું—(સ. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમારવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (સ. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખર્ચ શેમાંથી ચાલે છે ? જ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે, તે પર દર રૂપીએ દોઢ આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે, તેમાંથી ચાલે છે. (સ. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? જ. લોકલબોર્ડ. (સ. ૪) લોકલફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે ? જ. લોકલબોર્ડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(સ. ૧) પોસ્ટ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. કાગળો, બેગીઓ, પારસલો, તથા પૈસા એક ગામથી બીજે ગામ લઈ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે. (સ. ૨) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણ કોણ હોય છે ? કારકુન, સિપાઈ, ટપાલી.

ઉપર સિવાય તારખાતું, જંગલખાતું, સરવૈખાતું, એથ્રિકલચર ખાતું, આબકારી ખાતું, કર્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું, રજીસ્ટર ખાતું વગેરે ખાતાં છે.

બીજા ઘોરણ માટે “અકંગણિતનાં મનોચત્ર” પાંચ આના.

વ્યાખ્યા.

શેરી—સામસામી ધરોની હાર હોય તે.

મહોદ્દો—ધણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

પફ—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ.

ગામ—નાનાં નાનાં ધણાં ધરની વસ્તી હોય તે.

કસ્બો—તાલુકાનું સાથી મોટું ગામ જેમાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—જેમાં સારાં મોટાં બજારો, છોખંધ અને હારખંધ ધણાં ધરો હોય તે.

તાલુકો—ધણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ. જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેક્ટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ધણા તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણા માલ વહાણ મારફતે આવજા થતો હોય તે.

એજન્સિ—નાંના દેશી રાજ્યોનો જથ્થો.

પોલિટિકલ એજન્ટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકારી.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—ધણા ઉંચા, લાંબા, પહોળા ટેકરા મળી થએલો ભાગ.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી નિચાણ જગાપર થઈ મોટી નદી અથવા દરીઆને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગબોટ વગેરેનો માલ લાવવા લઈ જવાનો ધોરી રસ્તો. નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠખંડર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગા.

હવાખાવાનું ઠેકાણું—જ્યાં ચોકખી ને ઠંડી હવા આવતી હોય તે.

જત્રાનું ઠેકાણું—પવિત્ર જગા કે જ્યાં પુષ્કળ જત્રાણુ આવતા હોય છે તે.

ચેલાશ—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં થતો પાક.

નિકાસ—ખીજે દેશ જતી ચીજો.

આયાત—પરદેશથી આવતી ચીજો.

ફિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.
ડમ્પેલ્સની ફિલ.

દરેક રમત ૧૧ મુદ્દી કરાવવી બારે ડમ્પેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા. હેતુ—છાતી તથા હાથના રનાયુ ખીલવવાનો.
રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ જમ્યા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફ લઈ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ જમ્યા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૭) એ હાથ ઉંચા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) (૧) એક હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) એક હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ.

રમત ૧૯) એક હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ (૨) એક હાથ પાછળ લાંબા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.

રમત ૨૦) એક પગ વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું. (૧) એક હાથ ઉંચા (૨) એક હાથ પગનાં આંગળાં આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અધરા શબ્દો.

પરમેશ્વરે	ઝગઝગાટ.	ચેત્ર.	દ્રાક્ષ.	દિવસ.
કર્ચું.	અક્ત.	વૈશાખ.	ડાહો.	ગધેડાણું.
વટેમાર્ગુ.	ધ્યાન.	અશાડ.	નિશાન.	મસ્તીમાં.
લક્તિ.	આવણ.	ઘોઝેલાં.	ઢગલા.	તંમર.
પૃથ્વી.	વસ્ત્ર.	ત્રિખુટા.	અથડાયું.	ખદખદતો.
ધર્મશાળા.	દિવાળી.	પિત્તળનાં.	લાઘ્યશાળી	જક્કી.
હોશિયારી.	પાપ.	મિઠાઈ.	વિદ્યા.	માંદું.
બર્ણન.	સૂઢ.	લક્કડ.	પુત્રનાં.	હુંફમાં.
અમર.	પખવાડીઆં	પુષ્કળ.	વઠી.	પિવાડતો.
પૂર્વ.	તિથિઓ.	સુતરાઉ.	ચૌરામાં.	અભાગીઉં.

ગાંધતો.	દઢ.	કૌશલ્યા.	સિસોદીનો.	ખૂખસુરત.
કુકુ.	મિત્ર.	ઊઠ્યો.	મિનિટ.	રૂપીઆ.
સમજાવ્યું.	અધું.	ધન્યા.	દારકું.	ભૂખ્યો.
ઊંધ્યાં.	સ્વાદે.	ગલરાટમાં.	હીચકો.	શીંગડાનો.
શિખામણ.	કુટુંબના.	ગણકાર્યું.	હિચોળે.	દાડ્યું.
રિસાળ.	સોહામણી.	સર્વ.	દીમણું.	ખડખડાટ.
મુદ્દલ.	તુકસાન.	વિચાર્યું.	ઓદો.	સંકટમાંથી.
રિસાધ.	પુતળાં.	આત્મણ.	નીમણક.	શિખાળ.
ભાઈભાંડું.	ધાન્યથી.	વિદ્યાર્થી.	ચીતરામણ.	ભયારા.
ઢાંગ.	ચટણી.	મૂર્ખ.	દીલગીર.	ગલરાટ.
યત્ન.	ઘોતસીમાં.	ધણિઆણી.	દેડાડળીઆ.	પ્રાણી.
તૂટલે.	ફૂટ્યું.	છોકરાંછેયાં.	ધૂળમા.	ચટાપટા.
હિંમત.	ફૂટેલું.	ધન્યર.	ઢાટે.	ડીલ.
લીડયો.	પસ્તાયો.	જન્મ.	કિનારો.	ભડ્ડીમાં.
છફો.	જૂટવી.	ભાંગીતૂટી.	અર્ધી.	ધગધગતા.
અજીતસિંહ.	ખેચતાણ.	વિચાર્યું.	વાટમાં.	લગ્ન.
શિવશંકર.	સહીઅરો.	ગાડ.	હડખાએલું.	પિએરથી.
ચક્કરમાં.	કદા.	સ્ટેશન.	શિખામણ.	ટાંકણે.
દોડાદોડ.	નિંદે.	સંદેશો.	નિહાળ્યું.	આપકર્મી.
ધૂમી રહ્યો.	કલેશ.	સોંપ્યો.	ડર્યો.	આપકર્મી.
ઉઠાડ્યો.	રામચંદ્રણ.	દુઃખ.	જૂલતાં.	સોંપ્યું.
બૂલધાપ.	દર્પણ.	ગોઠવણ.	છેયેછોકરે.	ઉદસીંગ.
જુદીની.	શ્રીરામ.	ખડખડાટ.	પૈસેટકે.	આચીંતી.

ઠેકાવી.	નિશાની.	વિજયા.	ધોએલાં.	ધંધો.
લશ્કર.	કુંકું.	મુકુંદ.	દાક્તર.	તાંબાકુંડી.
હિંમત.	પુષ્કળ.	કુટપટી.	વનસ્પતિ.	કથરોટ.
પ્રાર્થના.	પ્રભુનો.	મધ્યમાં.	ધગધગતા.	પુષ્કળ.
તડંગધુમ.	મહિમા.	પગથીઉં.	પક્ષીઓ.	સિંક્કા.
દુશ્મન.	જગપતિ.	ટબલો.	ઠોર.	ટંકશાળ.
દેડકો.	સરળવ્યાં.	ખુરસી.	ધોંધાટ.	પૂછયું.
કૂંદતો.	સિંધુ.	સ્ટેશન.	લક્ષમણ.	મેળવણીથી.
તડકતો.	સરિતા.	નિશાન.	રામચંદ્ર.	શિરોઈ.
કુંદતું.	રણિઆમણી.	મુકાબ્યું.	મોઢું.	કટાતું.
ચઢાઉ.	સૂર્યનો.	વર્ગ.	સર્વ.	ચળકાટ.
ભિખારીને.	સ્હોય.	ખૂશ.	ટિકિટ.	સસ્તું.
ઉતર્યો.	વનસ્પતિ.	નિયાણુમાં.	ધાન્ય.	પાંદડી
ભૂટ્યો.	નાળિએરી.	ઈશ્વરલાલ.	નિર્દય.	મુળીઆં.
ધૂજતો.	પટલવ.	ભાડું.	દુઃખ.	ઝાંઝવો.
સોભાગચંદ.	વિશેષ.	અધિકારી.	કુખાવી.	ચરાઉ.
પહેર્યાં.	ચોટા.	ગંધ.	અક્ષરો.	ગડીઓ.
બ્રાહ્મણ.	શિખંડ.	બંદાબસ્ત.	ભટ્ટી.	મુગંધ.
દશાવર.	પશ્ચિમ.	મુસલમાન.	વિષે.	અત્તર.
શ્નો.	દક્ષિણ.	મામલતદાર.	જન્મ.	દાંડી.
અર્ધાં.	ઉત્તર.	હરિભાઈ.	છિદ્રો.	સાદડીઓ.
ઠંકાએલાં.	હંમેશાં.	માસ્તર.	તાંબું.	કુંપડાં.
અગુડીઆં.	સ્લેટ.	ટપાલી.	પિત્તળનાં.	ગુચ્છા.

સળંગ.	અગિઆર.	જંતુનો.	તણખલાં.	વઘાં.
અથાણું.	કુકર.	હુતર.	બચ્યાં.	અડીઅલ.
કૌવત.	શિઆળવાં.	મંકોડો.	બાંધ.	મહેનત.
આળસુ.	રંધાઈને.	ઉઘોગી.	નકકર.	કઢાગરં.
કોશ.	પૈસાદાર.	ખાબોચીઈ.	પ્રીતિ.	ટફું.
હુસરી.	તતકાળ.	ચીકટ.	શરત.	ખચર.
અન્ન.	વાધરી.	લિંબતું.	ટટીઓ.	ધડ.
સતોષ.	ઓઢીને.	ઢાંડીએ.	ઉપયોગી.	હોઠ.
લફું.	બગાડયું.	લિંબઈ.	ખરદાસ.	હડપચી.
ઉત્તમ.	હચ્છા.	ખોતરવાની.	ત્રાસ.	ઈદ્રિય.
ધાંકણ.	ઈંડાં.	કુકરેકૂક.	ભૂકે છે.	શીંગડાં.
અપાટો.	રક્ષણ.			કાંડું.

← સમાપ્ત. →

— જીજી ધોરણ માટે —

સુરત શહેરનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.

અંકગણિતનાં મનોચત્ર પાંચ આના.

“મુખગણિત શિક્ષક” ભાગ ૩ જે બે આના.

“ડિક્ટેશન શિક્ષક” ભાગ ૨ જે ત્રણ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“મુખગણિત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા શાહપોર—સુરત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

—: પ્રિન્ટિંગશાળા માટે ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થો :—

પુસ્તક ૧ લાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ બના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ દ્વાના ૦-૯-૦
પુસ્તક ૩ બના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦	

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સોના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	છઠ્ઠીના „ ૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના „ ૦-૧૦-૦
ત્રીજીના „ ૦-૫-૦	કન્યા ૧લીના „ ૦-૪-૦
ચોથીના „ ૦-૭-૬	કન્યા ૨જીના „ ૦-૫-૦
પાંચમીના „ ૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના „ ૦-૭-૦

“ડિક્ટેશન શિક્ષક”

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજીનો ૦-૩-૦
પહેલીનો ૦-૨-૬	ચોથીનો ૦-૪-૦
બીજીનો ૦-૩-૦	પાંચમીનો ૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “મુખ્યગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.
બીજા ધોરણ માટે અંગ્રેજીગણિતના મનોચરન પાંચ આના.
બીજા ધોરણની સહિજજ્ઞાનની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.
મુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો ભૂગોળ શિક્ષક ૩ આના.

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર-મુરત.

